

تبیین تأثیر تمرکز مالکیت بر حق الزحمه های حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران

محمد حسین یزدان پناه^۱

محمد رضا خضری پور^{۲*}

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۰۵ تاریخ چاپ: ۱۴۰۱/۱۱/۲۶

چکیده

در این تحقیق به تبیین تأثیر تمرکز مالکیت بر حق الزحمه های حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شد. این تحقیق از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش، از نوع توصیفی و همبستگی بوده و جامعه آماری تحقیق شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی بازه ده ساله (۱۳۹۱ تا ۱۴۰۱) بوده است. تعداد ۱۱۴ شرکت به عنوان حجم نمونه تحقیق انتخاب شدند. داده های مورد نیاز جهت محاسبه متغیرهای پژوهش، از بانک های اطلاعاتی "تدبیر پرداز" و "ره آورد نوین" و سایت کدال و سایت سازمان بورس استخراج شد. جهت تجزیه و تحلیل داده ها از آزمون رگرسیون با استفاده از آماره های F و t ، ضریب همبستگی با نرم افزار Eviews استفاده شد. نتایج تحقیق نشان داد تمرکز سرمایه گذاران نهادی برحق الزحمه حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تأثیر منفی معنادار دارد. همچنین نتایج نشان داد تمرکز هیأت مدیره برحق الزحمه حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تأثیر منفی معنادار دارد.

واژگان کلیدی

تمرکز مالکیت، حق الزحمه های حسابرسی، بورس تهران.

۱. دانشجوی دکتری حسابداری دانشگاه آزاد اسلامی سیرجان. (m.yazdanpanah.0914@gmail.com)

۲. استادیار گروه حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی، سیرجان، ایران. (* نویسنده مسئول: khezripour2018@gmail.com)

۱. مقدمه

حاکمیت شرکتیاز مجموعه مکانیزم‌های کنترلی داخلی و خارجی شرکتی تشکیل شده و تعیین می‌کند که شرکت چگونه و توسط چه کسانی اداره شود تا عملکرد مناسب‌تری در تمامی زمینه‌ها داشته باشد. در این زمینه ترکیب سهامداران یا ساختار مالکیت و تمرکز مالکیت‌جزمهمترین موضوعات ادبیات حاکمیت شرکتیاست (سانتولی و همکاران^۱، ۲۰۱۹). تعاریف متعددی از ترکیب مالکیت شرکت‌ها ارائه شده و اصطلاحات گوناگونی همچون ترکیب سهامداران و یا ساختار مالکیت برای این مفهوم به کار گرفته می‌شود. بق یکی از رایج‌ترین و قابل قبول‌ترین تعاریف، ساختار مالکیت یا ترکیب سهامداری به معنی نحوه توزیع سهام و حقوق مالکیت به لحاظ حق رأی و سرمایه به علاوه ماهیت و موجودیت مالکان سهام است (شهریه‌ر و همکاران^۲، ۲۰۲۰).

ساختار مالکیت دو بُعد دارد: یکی تمرکز مالکیت و دیگری هویت سهامداران (برازنده، ۱۴۰۰). تمرکز مالکیت به عنوان بعد اساسی ساختار مالکیت در سال‌های اخیر به عنوان یکی از مسائل مهم در ادبیات حاکمیت شرکتی و تاثیر آن بر ترکیب مالکیت و اداره شرکت‌ها در کشورهای اقتصادهای در حال رشد و بازارهای جهان مطرح شده است. در سال‌های اخیر تمرکز مالکیت و تاثیر آن بر ابعاد مختلف شرکت‌ها در میان اقتصادهای در حال رشد و بازارهای نوپای اروپا و آسیا به عنوان یکی از مسائل مهم در مالکیت شرکتی مطرح شده است. تمرکز مالکیت ممکن است با افزایش نظارت و حذف مشکل گزارشگری مالی جعلی، باعث ایجاد تغییرات مثبت در سازمان باشد. ولی سایر مکانیزم‌ها ممکن است در جهت عکس عمل نمایندیکی از مسائلی که بیشتر به آن پرداخته شده، این است که سهامداران بزرگ و مالکان مدیرممکن است از حقوق کنترلی خود برای کسب منافع شخصی استفاده نمایند و موجب استثمار سایر سهامداران شوند، این احتمالات و عدم مشخص بودن تاثیر تمرکز مالکیت بر ابعاد مختلف شرکت باعث ارائه نظریات مختلفی در ارتباط با رفتار مدیران شده است (آلوز^۳، ۲۰۲۲).

در پی شکل‌گیری شرکت‌های سهامی و جدایی مالکیت از مدیریت و انتخاب مدیران به نمایندگی از مالکان، اقتصاددانان متوجه شدند که تمامی گروه‌های مربوط به یک شرکت سهامی برای یک هدف مشترک فعالیت نمی‌کنند بلکه میان گروه‌های مختلف حاضر در شرکت، تضاد منافع وجود دارد. این تضاد منافع، تحت عنوان «مسئله نمایندگی»^۴ در دهه ۱۹۷۰ توسط جنسن و مک‌لینگ^۵ مطرح شد (به نقل از گیاپونگ و همکاران^۶، ۲۰۲۱). این تئوری در اصل به مبحث تضاد منافع بین مالکان و مدیران می‌پردازد، اما انواع دیگری از تضاد منافع نیز میان سهامداران عمده و خرد وجود دارد. به عنوان مثال، بر طبق نظریه همسویی استراتژیک، گاهی ممکن است انتظارات سهامداران نهادی با منافع مدیران گره خورده و به واسطه انطباق منافع این دو گروه، منافع سهامداران خرد نادیده گرفته شود. در این میان بر اساس مطالعات صورت گرفته، ماهیت مالکیت نیز می‌تواند در ریسک سلب مالکیت و همچنین عملکرد شرکت‌ها و سایر جنبه‌های کسب و کار تاثیرگذار باشد (جامعی و همکاران، ۱۳۹۹). در این زمینه، حسابرسی معمولاً در شرایطی که روابط نمایندگی حاکم است برای کاهش تضاد منافع مطرح می‌شود. حسابرسی حرفه‌ای فرصتی است برای درجات

¹Santulli et al.

²Shahrier et al.

³Alves

⁴Agency conflicts

⁵Jensen and Meckling

⁶Gyapong et al.

مختلف شدت حسابرسی و مذاکره صاحبان شرکت ها و سایر ذی نفعان به دنبال تخصیص منابع کارآمد و دیگر تصمیم گیری های مالی مهم براساس اعداد گزارش شده بدست آمده توسط سیستم حسابرسی یک شرکت (حسبی و برخورداری^۷، ۲۰۲۰) اما جهت استفاده از خدمات حسابرسی باید مبلغی به عنوان حق الزحمه خدمات حسابرسی پرداخت شود. حق الزحمه حسابرسی بازتابی از یک هزینه اقتصادی در سازمان است و مطالعات صورت گرفته در خصوص عوامل تعیین کننده حق الزحمه حسابرسی نشان می دهند که حسابرسان برای تعیین میزان حق الزحمه درخواستی خود، بیشتر به اندازه، پیچیدگی، ریسک ها و دیگر عوامل ذاتی حسابرسی توجه داشته و با ارزیابی که از حجم و ریسک کار حسابرسی انجام می دهند، حق الزحمه خود را تعیین می کنند (آلوز، ۲۰۲۲)؛ اما مسأله این است که تمرکز مالکیت چه تأثیری میتواند بر حق الزحمه های حسابرسی در شرکت ها داشته باشد؟ لذا مسأله اصلی تحقیق حاضر تبیین تأثیر تمرکز مالکیت بر حق الزحمه های حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بوده است.

در بخش بعدی به بررسی مبانی نظری و ادبیات پژوهش پرداخته شده سپس روش شناسی تحقیق ارائه شده و در ادامه نیز یافته های تحقیق ارائه می گردد. در نهایت نیز به ارائه بحث و نتیجه گیری در خصوص تحقیق پرداخته شده است.

۲. مبانی نظری و ادبیات پژوهش.

۲-۱. مفهوم حاکمیت شرکتی

از اواخر دهه نود و اوایل هزاره جدید، به دنبال بحران ها و رسوایی شرکت های بزرگی همچون انرون^۸، ورلد کام^۹ و دیگر شرکت های کوچک تر، حسابداری، گزارشگری مالی و حسابرسان این شرکت ها مورد اتهام قرار گرفتند. پیامد این رسوایی ها، نگرانی هایی در خصوص عدم کارایی این موارد بود که می توانست منجر به تکرار آن شود. نتیجه آن، تغییرات بنیادین و گسترده در حوزه نظارت بر شرکت ها و بازار سرمایه و به خصوص تفکر تقویت ساختار نظام حاکمیت شرکتی و قوانین و مقررات بوده است. محققان با بررسی علت ها و شرایط وقوع این رسوایی ها، به این نتیجه رسیدند که؛ در موارد نبود نظارت بر مدیریت، حاکمیت ناقص سهامداران بر چگونگی اداره کارها و سپردن اختیارات نامحدود به مدیران اجرایی، زمینه مساعدی برای سوء استفاده آنان فراهم کرده و برای جلوگیری از بروز چنین وضعیتی، سهامداران باید از طریق نظارت دقیق بر هیأت مدیره و حسابرسی منظم شرکت که در مجموع تحت عنوان نظام حاکمیت شرکتی شناخته می شود، اشراف دقیقی بر شرکت داشته باشند (جامعیو کولی وند، ۱۴۰۰).

حاکمیت شرکتی چارچوبی را برای هدایت و اداره موثر، کارآمد و صحیح بنگاه های اقتصادی و در جهت حداکثر سازی منافع سهامداران ایجاد می کند. این نظام در جهت حمایت و صیانت از حقوق و منافع تمامی سرمایه گذاران و سهامداران در شرکت و کاهش تضاد منافع بین مدیران و سهامداران ایجاد و تقویت می شود. نظام راهبری ضمن ارائه چارچوب قانونی و مقرراتی برای تعیین روابط و مسئولیت های میان سهامداران، اعضای هیات مدیره، مدیرعامل و سایر ذینفعان به دنبال آن است که تضمین عملکرد رقابتی لازم جهت صحت و سلامت فعالیت ها و حصول اطمینان نسبت به رعایت حقوق ذینفعان و ارائه معیارها و مکانیزم های نظارت و کنترل بر فعالیت های مدیران و الزام پاسخگویی آن ها راجع به فعالیت های خود در جایگاه عامل را فراهم آورد (آلفوردی و اوتمن^{۱۰}، ۲۰۲۲).

⁷Hassani and Barkhordari

⁸Enron

⁹World-Com

¹⁰Alfordy and Othman

حاکمیت شرکتی ناظر به کمیته حسابرسی، ترکیب مدیران، استقلال حسابرسان، ساختار مالکیت، کنترل و سهامداران عمده و جزء است و به دنبال برقراری تعادل میان اهداف اقتصادی و اطمینان از هم‌جهت بودن اهداف فردی با اهداف همگانی است. تحقیقات نشان می‌دهد حاکمیت شرکتی می‌تواند باعث بهبود کیفیت گزارشگری مالی، بهبود امور اجرایی توسط شرکت‌ها، شفافیت و پاسخگویی گردد (جامعی و همکاران، ۱۳۹۹).

۲-۱. مفهوم تمرکز مالکیت

ساختار مالکیت یکی از مکانیسم‌های داخلی حاکمیت شرکتی است که در وهله اول بر حسب دو متغیر سهامداران درونی یا سهام در اختیار سهامداران داخلی و سهامداران بیرونی تعریف می‌شود (برازنده، ۱۴۰۰). بر این اساس، سهام در اختیار سهامداران نهادی و دولت از بخش‌های اصلی مالکیت بیرونی شرکت‌ها تلقی می‌شود. از سوی دیگر، ترکیب مالکیت یک شرکت را علاوه بر درونی یا بیرونی بودن می‌توان از ابعاد مختلفی مانند تمرکز یا عدم تمرکز مالکیت، نهادی یا حقیقی بودن و مدیریتی یا غیرمدیریتی بودن سهامداران مورد توجه قرار داد. تمرکز مالکیت به طور کلی عبارت است از چگونگی توزیع سهام بین سهامداران یک شرکت به طوریکه هر چه تعداد سهامداران کمتر باشد، مالکیت‌متمركزتر خواهد بود (سانتولی و همکاران، ۲۰۱۹).

۲-۳. مفهوم حق الزحمه حسابرسی

طبق تعاریف نظری حسابرسی عبارتست از بازرسی جستجوگرانه‌ی مدارک حسابداری و سایر شواهد زیربنایی صورت‌های مالی (جامعی و همکاران، ۱۳۹۹). حسابرسان از راه کسب آگاهی از سیستم کنترل داخلی و بازرسی مدارک، مشاهده دارایی‌ها، پرسش از منابع داخل و خارج شرکت و اجرای سایر روش‌های رسیدگی، شواهد لازم را برای تعیین این که صورت‌های مالی، تصویری مطلوب و به نسبت کامل از وضعیت مالی شرکت و فعالیت‌های آن در طول دوره مورد رسیدگی ارائه می‌کند یا خیر، گردآوری می‌کنند (جامعی و کولی وند، ۱۴۰۰). وجود تضاد منافع بالقوه میان تهیه‌کنندگان و استفاده‌کنندگان اطلاعات مالی، یکی از ضرورت‌های استفاده از خدمات حسابرسی است؛ و هرچه فاصله میان مالکیت و مدیریت یک واحد تجاری افزایش می‌یابد، تقاضا برای استفاده از خدمات حسابرسان مستقل نیز افزایش خواهد یافت (آلوز، ۲۰۲۲). در بخش بعد به بررسی سوابق پژوهش جهت بررسی رابطه بین دو متغیر تمرکز مالکیت و حق الزحمه حسابرسی پرداخته شده است.

۲-۴. سوابق پژوهش

جامعی و کولی وند (۱۴۰۰) به بررسی رابطه مالکیت نهادی و حق الزحمه حسابرسی با تأکید بر ارتباطات سیاسی پرداخته‌اند. برای دستیابی به هدف پژوهش، داده‌های ۱۱۴ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در دوره زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۶ جمع‌آوری و برای آزمون فرضیه‌های پژوهش استفاده شده و به منظور بررسی روابط بین متغیرها از رگرسیون چندمتغیره و به منظور برازش الگوی رگرسیون، از روش حداقل مربعات تعمیمیافته استفاده گردید. جهت آزمون فرضیه‌ها از روش داده‌های ترکیبی استفاده شده است نتایج تحقیق نشان داد بین مالکیت نهادی و حق الزحمه حسابرسی، رابطه منفی و معناداری وجود دارد؛ اما وجود ارتباطات سیاسی در شرکت رابطه بین مالکیت نهادی و حق الزحمه حسابرسی را به‌طور معناداری تحت تأثیر خود قرار نمی‌دهد.

برازنده (۱۴۰۰) به بررسی رابطه بین تمرکز مالکیت و حق الزحمه های حسابرسی در شهرداری بجنورد پرداخته‌اند. در این تحقیق تمرکز مالکیت عاملی از ساختار مالکیت‌شمارک ها، از دو جنبه نهادی و مدیریتی بررسی شده و ۱۱۴ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در طی دوره زمانی ۸۶-۹۱ به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. نتایج تحقیقتشان داد که رابطه منفی معنادار میان ضریب تمرکز مالکیت سرمایه گذاران نهادی با حق الزحمه حسابرسی و رابطه منفی معنادار میان ضریب تمرکز هیات مدیره و حق الزحمه حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده بورس اوراق بهادار تهران وجود دارد.

جامعی و همکاران (۱۳۹۹) به بررسی رابطه بین ضعف کنترل داخلی و حق الزحمه حسابرسی با تأکید بر ارتباطات سیاسی در شرکت های پذیرفته شده بورس اوراق بهادار تهران پرداخته‌اند. در این تحقیق به منظور اندازه گیری حق الزحمه حسابرسی از لگاریتم طبیعی هزینه های حسابرسی استفاده شده و برای دستیابی به هدف پژوهش، داده های ۱۱۴ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در دوره زمانی ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۷ جمع آوریشده است. به منظور بررسی روابط بین متغیرها از رگرسیون چندمتغیره و به منظور برازش الگوی رگرسیون، از روش حداقل مربعات معمولی و الگوی داده های تابلویی استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داد بین ضعف کنترل داخلی و حق الزحمه حسابرسی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد و ارتباطات سیاسی شرکت، رابطه بین ضعف کنترل داخلی و حق الزحمه حسابرسی را تضعیف می کند.

بنایی قدیم (۱۳۹۷) به بررسی تأثیر تمرکز مالکیت و اندازه شرکت بر رابطه بین محافظه کاری شرطی و حق الزحمه حسابرسی شرکت ها پرداخته‌اند. در این پژوهش، تأثیر محافظه کاری مشروط بر اساس سه مدل عدم تقارن سود و بازده سهام، ارقام تعهدی و جریان های نقدی و عدم تقارن پایداری سود بر حق الزحمه حسابرسی برای ۱۰۹ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، بین سال های ۱۳۸۸-۱۳۹۵ که به روش حذف تصادفی انتخاب شده‌اند، مورد بررسی قرار گرفته است. داده های پژوهش بر اساس داده های تابلویی با اثرات ثابت و رگرسیون چند متغیره تجزیه و تحلیل شده اند. نتایج تحقیق نشان داد محافظه کاری مشروط بر اساس مدل های سود و بازده و پایداری سود، تنها در شرکت های بزرگ بر حق الزحمه حسابرسی تأثیر معنی داری دارد و در شرکت های کوچک تأثیری بر حق الزحمه حسابرسی ندارد و اثر متقابل تمرکز مالکیت و شاخص محافظه کاری شرطی بر اساس مدل پایداری سود تأثیر مثبت و بر اساس مدل سود و بازده تأثیر منفی بر حق الزحمه حسابرسی دارند.

صبو حیو محمدزاده (۱۳۹۷) به بررسی رابطه بین عملکرد اجتماعی، ساختار مالکیت و حاکمیت شرکتی پرداخته‌اند. در این تحقیق تعداد ۹۲ شرکت به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند و از داده های ترکیبی (سال- شرکت) استفاده شده است و داده ها با استفاده از تکنیک آماری رگرسیون خطی و با استفاده از نرم افزار Eviews مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان داد بین تمرکز مالکیت، مالکیت نهادی، مالکیت دولتی، استقلال هیئت مدیره، اندازه شرکت، اهرم مالی و مسئولیت اجتماعی رابطه معناداری وجود ندارد، اما بین اندازه هیئت مدیره، دوگانگی وظیفه مدیرعامل، نرخ بازده دارایی، نقدینگی و مسئولیت اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد.

آلوز^{۱۱} (۲۰۲۲) به بررسی تأثیر مالکیت مدیریتی بر حق الزحمه حسابرسی شرکت ها در پرتغال و اسپانیا پرداخته است. در این تحقیق با بررسی داده های نمونه هایی از شرکت های پذیرفته شده در بورس پرتغال و اسپانیا برای دوره ۲۰۱۰-۲۰۲۱،

¹¹Alves

نشان داده شده است که یک رابطه غیرخطی بین مالکیت مدیریتی و حق الزحمه حسابرسی وجود دارد که با الگوی "همسویی-حرکت-همسویی" مطابقت دارد. در پرتغال و اسپانیا، اثر همگرایی بهره بر اثر استقرار در دامنه‌های پایین و بالای مالکیت مدیریتی غالب است که منجر به این نتیجه می‌شود که سیاست ارائه مقادیری از سهام به مدیریت در این محدوده‌های مالکیت مدیریتی باید هزینه‌های نمایندگی هزینه‌های حسابرسی را کاهش دهد.

موسی و همکاران^{۱۲} (۲۰۲۱) به بررسی تأثیر ساختارهای مالکیت بر حق الزحمه حسابرسی شرکت‌های فهرست شده در غنا پرداخته‌اند. در این مطالعه داده‌های ۲۱ شرکت غیرمالی فهرست شده طی ده سال (۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹) بررسی شده است. داده‌های تحقیق با استفاده از آمار توصیفی، تحلیل همبستگی و تحلیل رگرسیون پانل مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج مطالعه رابطه مثبت و معناداری را بین مالکیت خارجی و حق الزحمه حسابرسی در غنا نشان داده است. این مطالعه همچنین رابطه مثبت و معناداری را بین مرکز مالکیت و حق الزحمه حسابرسی نشان داده است علاوه بر این مشخص شد رابطه مثبتی بین مالکیت بلوک و حق الزحمه حسابرسی وجود دارد.

حسینی و برخورداری^{۱۳} (۲۰۲۰) به بررسی تأثیر تمرکز مالکیت نهادی بر رابطه بین استقلال هیئت مدیره و حق الزحمه خدمات حسابرسی بر اساس تقابل دیدگاه‌های مبتنی بر عرضه و تقاضا در قیمت گذاری خدمات حسابرسی پرداخته‌اند. تحلیل‌های آماری پژوهش، بر اساس داده‌های استخراج شده از ۱۱۸ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، طی دوره زمانی ۶ ساله (۱۳۹۱ تا ۱۳۹۶) انجام شد که از ترکیب این داده‌ها، ۷۰۸ مشاهده شرکت سال فراهم آمد. برای آزمون فرضیه‌های پژوهش از مدل‌های رگرسیون چندمتغیره داده‌های ترکیبی و روش حداقل مربعات تعمیم یافته استفاده شده است. یافته‌ها: طبق نتایج به دست آمده، رابطه معنادار و مثبتی بین استقلال هیئت مدیره و حق الزحمه خدمات حسابرسی وجود دارد. افزون بر این، بین تمرکز مالکیت و حق الزحمه خدمات حسابرسی رابطه معنادار و منفی برقرار است. از طرفی، نتایج گویای تأثیر معنادار و منفی تمرکز مالکیت نهادی بر رابطه بین استقلال هیئت مدیره و حق الزحمه خدمات حسابرسی است. این روابط هم در سطوح بالای استقلال هیئت مدیره و هم در سطوح بالای تمرکز مالکیت تأیید شدند. بر اساس شواهد، اندازه مؤسسه حسابرسی رابطه معناداری با حق الزحمه خدمات حسابرسی شرکت‌های نمونه ندارد. حق الزحمه خدمات حسابرسی شرکت‌ها با اندازه، نسبت بدهی، نسبت حساب‌های دریافتی و موجودی‌ها و اظهار نظر حسابرس رابطه معنادار و مثبتی برقرار می‌کند؛ اما رابطه بین حق الزحمه خدمات حسابرسی شرکت‌ها با نسبت جاری و بازده دارایی‌ها معنادار و منفی است. نتیجه‌گیری: رابطه معنادار مثبت بین استقلال هیئت مدیره و حق الزحمه خدمات حسابرسی، با دیدگاه مبتنی بر تقاضای خدمات حسابرسی و رویکرد مکمل انطباق دارد. رابطه معنادار منفی بین تمرکز مالکیت و حق الزحمه خدمات حسابرسی با دیدگاه مبتنی بر عرضه خدمات حسابرسی و رویکرد جانیشینی منطبق است و تأثیر معنادار و منفی تمرکز مالکیت نهادی بر رابطه بین استقلال هیئت مدیره و حق الزحمه خدمات حسابرسی نیز، با دیدگاه اثر جانیشینی بالقوه بین مالکیت و کنترل انطباق دارد.

نهمه و همکاران^{۱۴} (۲۰۲۰) به بررسی نقش نظارتی مدیران، تمرکز مالکیت و حق الزحمه حسابرسی شرکت‌های استرالیایی پرداخته‌اند. در این تحقیق داده‌های ۳۵۰ شرکت با آزمون رگرسیون مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان داد بین ویژگی‌های هیئت مدیره، تمرکز مالکیت و حق الزحمه حسابرسی رابطه معنادار وجود داشته است.

¹²Musah et al.

¹³Hassani and Barkhordari

¹⁴Nehme et al.

الهابسباه^{۱۵} (۲۰۱۹) به بررسی رابطه ساختار مالکیت و کیفیت حسابرسی با در نظر گرفتن انواع مالکیت در شرکت های اردنی پرداخته است. برای به دست آوردن نتایج مطلوب، این مطالعه از روش های مختلف تخمین استفاده کرده و هزینه های حسابرسی را با توجه به اندازه شرکت به منظور کاهش همبستگی های کاذب و ناهمگونی واریانس ناشی از اندازه شرکت، اندازه گیری کرده است. نتایج تحقیق نشان دهنده اهمیت مالکیت خانواده، بانک ها و دولت در تضمین کیفیت بالای حسابرسی است. برعکس، مالکیت موسسات غیر مالی و خارجی ها بر کیفیت حسابرسی تأثیر نداشته اند. طبق بررسی ادبیات و سوابق تحقیق، فرضیه های تحقیق جهت ارزیابی و تبیین تأثیر تمرکز مالکیت بر حق الزحمه های حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران به صورت زیر طراحی شد:

فرضیه ۱) بین تمرکز مالکیت نهادی و حق الزحمه حسابرسی رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه ۲) بین تمرکز مالکیت مدیریتی و حق الزحمه حسابرسی رابطه معناداری وجود دارد.

۳. روش شناسی پژوهش

این تحقیق از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش، از نوع توصیفی و همبستگی بوده است. جامعه آماری تحقیق شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی بازه ده ساله (۱۳۹۱ تا ۱۴۰۱) بوده است. نمونه آماری شرکت هایی بودند که از شرایط زیر برخوردار باشند:

- شرکت هایی که تا قبل از سال ۱۳۹۱ در بورس اوراق بهادار تهران پذیرفته شده باشند.
- شرکت هایی که از سال ۱۳۹۱ تا ۱۴۰۲ در بورس تهران حضور داشته باشند.
- شرکت هایی که پایان سال مالی آنها ۲۹ اسفند ماه باشند.
- شرکت هایی که تغییر سال مالی نداشته باشند.
- شرکت هایی که داده های مورد نظر آنها در دسترس باشند.
- شرکت هایی که جزء بانک ها و مؤسسه های مالی (شرکت های سرمایه گذاری، واسطه گری مالی، شرکت های هلدینگ، بانک ها و لیزینگ) نباشند.

بر این اساس تعداد ۱۱۴ شرکت به عنوان حجم نمونه تحقیق انتخاب شدند. داده های مورد نیاز جهت محاسبه متغیرهای پژوهش، از بانک های اطلاعاتی "تدبیر پرداز" و "ره آورد نوین" استخراج شد. در صورت ناقص بودن داده های موجود در این بانک اطلاعاتی، به آرشیوهای دستی موجود در کتابخانه های سازمان بورس اوراق بهادار و سایت اینترنتی سازمان بورس اوراق بهادار مراجعه گردید. پس از جمع آوری داده هایی که برای انجام تحقیق مورد نیاز است، انتخاب ابزاری مناسب به منظور محاسبه و تجزیه و تحلیل اطلاعات مربوط به متغیرها اهمیت خاصی دارد. به منظور انجام محاسبات و آماده نمودن داده ها به اطلاعات مورد نیاز تحقیق و همچنین تجزیه و تحلیل آنها، از نرم افزارهای Excel و Eviews استفاده شد. پس از گردآوری اطلاعات و تعیین مدل تحقیق، ابتدا آزمون نرمال بودن داده های مربوط به متغیر وابسته انجام شد و سپس آزمون رگرسیون با استفاده از آماره های F و t، ضریب همبستگی و ضریب تعیین جهت آزمون فرضیه های تحقیق و نحوه تصمیم گیری در سطح خطای ۵ درصد (۹۵ درصد اطمینان) ارائه شد. آزمون خود همبستگی داده ها، با استفاده از آماره "دوربین-واتسون" انجام شد و از آزمون هاسمن جهت استفاده از مدل اثرات ثابت یا مدل تصادفی استفاده شد. در نهایت با مقایسه R² دو مدل ارائه شده به بررسی فرضیات تحقیق پرداخته شد.

¹⁵Alhababsah

جهت تبیین تأثیر تمرکز مالکیت بر حق الزحمه های حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران از مدل تحقیق بکار رفته در ادبیات تحقیق به شکل زیر استفاده شد:

$$\text{Total Audit Fees } i,t = \alpha_0 + \alpha_1 \text{ INSH } i,t + \alpha_2 \text{ OWNBH } i,t + \alpha_3 \text{ SIZE } i,t + \alpha_4 \text{ LEV } i,t + \alpha_5 \text{ ROA } i,t + \alpha_6 \text{ BIGN } i,t + \epsilon i,t$$

در این معادله:

Total Audit Fees: حق الزحمه حسابرسی.

INSH: تمرکز مالکیت نهادی.

OWNBH: تمرکز مالکیت هیأت مدیره.

SIZE: اندازه شرکت (لگاریتم طبیعی مجموع کل دارایی های شرکت)

ROA: بازده دارایی ها.

LEV: اهرم مالی (تقسیم کل بدهی های شرکت بر کل دارایی های شرکت).

BIGN: یک اگر سازمان حسابرسی شرکت را حسابرسی کرده باشد در غیر این صورت صفر است.

$$\text{INSH} = \sum_{i=1}^n \text{INS}_i^2$$

در این رابطه، INS_i درصد سهام هر سهامدار نهادی شرکت i را نشان می دهد و n تعداد کل سهامداران نهادی شرکت i است.

و همچنین برای محاسبه $\text{OWNBH } i,t$ نیز در شرکت i در پایان سال t ، درصد سهام هر یک از مالکان هیأت مدیره به توان ۲ رسیده و با هم جمع می شوند:

$$\text{OWNBH} = \sum_{i=1}^n \text{OWNB}_i^2$$

در این مدل متغیر وابسته حق الزحمه حسابرسی و متغیرهای وابسته تمرکز مالکیت، استقلال هیأت مدیره، اندازه شرکت، میزان ریسک پذیری مشتری (شرکت یا سازمان) و تخصص مالکان هستند.

۴. یافته های پژوهش

خلاصه نتایج آمار توصیفی مربوط به متغیرهای مدل تحقیق در جدول ۱ ارائه شده است:

جدول ۱) نتایج آماره های توصیفی متغیرهای مدل تحقیق

نوع متغیر	متغیر	میانگین	میانه	واریانس	انحراف معیار
وابسته	AUDIT FEE	12.326	12.142	2.349	1.533
مستقل	INSH	36.756	41.295	738.474	27.175
	OWNBH	18.625	6.400	608.365	24.665
کنترلی	SIZE	11.033	10.764	3.135	1.771
	BIGN	0.353	0.000	0.229	0.478
	LEVERAGE	0.455	0.446	0.072	0.268
	ROA	0.260	0.242	0.071	0.266

جهت تجزیه و تحلیل داده ها ابتدا به بررسی نرمال بودن یا نبودن توزیع داده های تحقیق پرداخته شد و برای این امر از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف استفاده کردیم. طبق نتایج آزمون، سطح معنی داری برای متغیرهای تحقیق بیشتر از ۰/۰۵ بود بنابراین نتیجه گرفتیم داده ها دارای توزیع نرمال هستند.

برای انجام رگرسیون خطی، مفروضه های وجود دارد. حداقل فاصله ای بودن مقیاس اندازه گیری، نرمال بودن توزیع متغیرها، وجود رابطه خطی بین متغیرهای مستقل و وابسته، یکسان بودن پراکندگی باقی مانده ها، یکسانی واریانس متغیرهای مورد مطالعه، نبود خود همبستگی و نبود رابطه هم خطی، از مفروضه های استفاده از تحلیل رگرسیون می باشند. به منظور بررسی عدم وجود خود همبستگی در مدل از آماره دوربین - واتسون استفاده می شود. این آماره که بر اساس یافته های جدول ۵ که در ادامه ارائه خواهد شد، عدد ۱/۶۲۳ شده است لذا این آماره در بازه ۱/۵ تا ۲/۵ قرار گرفت و فرض H_0 آزمون یعنی عدم وجود همبستگی بین باقیمانده پذیرفته شد. برای بررسی وجود ناهمسانی واریانس جملات اخلال آزمون آرچ LM در تحقیق انجام شد. نتایج آزمون ناهمسانی واریانس آرچ LM به شرح جدول زیر شد:

جدول ۲) نتایج آزمون ناهمسانی آرچ LM

شرح	مقدار آماره	احتمال
F-STATISTIC	87.52372	0.000
OBS*R-SQUARED	74.15677	0.000

با توجه به اینکه آماره این آزمون در سطح ۵ درصد معنادار است، بنابراین فرض همسانی واریانس رد شده و ناهمسانی واریانس جملات اخلال پذیرفته می شود.

برای آزمون معنی دار بودن روش اثرات ثابت باید از دو آزمون آماره F و هاسمن استفاده نمود که نتایج آن در جدول ۳ و ۴ ارائه شده است:

جدول ۳) نتایج آزمون آماره F

شرح	مقدار آماره	درجه آزادی	احتمال
Cross-section F	9.877695	(113,564)	0.0000

جدول ۴) نتایج آزمون هاسمن

شرح	مقدار آماره	درجه آزادی	احتمال
Cross-section random	14.389783	6	0.0256

با توجه به نتایج دو آزمون انجام شده (F و هاسمن) در هر دو آزمون احتمال بدست آمده کمتر از ۵ درصد بوده و بنابراین باید در مدل رگرسیونی مربوطه از روش اثرات ثابت استفاده شود.

آزمون فرضیه‌های تحقیق

نتایج حاصل از آزمون رگرسیون مدل تحقیق در جدول ۵ ارائه شده است:

جدول ۵) نتایج آزمون رگرسیون ترکیبی

متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره T	PROB	نوع رابطه	سطح معنی داری
C	-	275870.0	-10.86256	0.0000	مثبت معنادار	%۹۹
INSH	-	700.7678	-2.011343	0.0448	منفی معنادار	%۹۵
OWNBH	-	958.6390	-3.073728	0.0022	منفی معنادار	%۹۹
SIZE		24874.99	15.28347	0.0000	مثبت معنادار	%۹۹
BIGN		35339.86	1.118392	0.2639	بی معنا	-
LEVERAGE		67134.50	2.292800	0.0222	مثبت معنادار	%۹۵
ROA		82309.09	-5.106990	0.0000	منفی معنادار	%۹۹
	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	انحراف از میانگین رگرسیون	آماره F	احتمال آماره F	دورین - واتسون
آماره ها	۰/۸۹۰	۰/۸۸۸	۰/۳۱۵	۳۹۹/۰۵	۰/۰۰۰۰	۱/۶۲۳

در جدول ۵: INSH: تمرکز سرمایه‌گذاران نهادی، OWNBH: تمرکز هیأت‌مدیره، size: اندازه شرکت، BIGN: متغیر دامی اگر موسسه حسابرسی سازمان حسابرسی باشد ۱ در غیر اینصورت صفر، LEVERAGE: اهرم مالی، ROA: بازده دارایی است.

با توجه به نتایج حاصل از آزمون رگرسیون مدل تحقیق در جدول ۵ مشاهده می‌شود که مقدار P-Value بیانگر معنی‌دار بودن مدلاست و مقدار آن برابر ۰/۰۰۰۰ بوده که حاکی از آن است که مدل در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار بوده است. ضریب تعیین R2 تعدیل شده برابر ۰/۸۸۸ بوده و بیانگر این مطلب است که تقریباً ۸۹٪ از تغییرات متغیر وابسته با متغیرهای مدل قابل تبیین است.

نتایج آزمون رگرسیون مربوط به فرضیه اول تحقیق:

فرضیات آماری:

H01: رابطه معناداری بین تمرکز سرمایه گذاران نهادی برحق الزحمه حسابرسی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران وجود ندارد.

H11: رابطه معناداری بین تمرکز سرمایه گذاران نهادی برحق الزحمه حسابرسی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران وجود دارد.

در جدول ۵ مشاهده می شود ضریب متغیر تمرکز سرمایه گذاران نهادی (INSH) برابر با ۱۴۰۹/۴۸- شده است. مقادیر آماره T و p-Value این متغیر، نتایج نشانگر معنادار بودن این ضریب در سطح خطای ۵ درصد بوده است لذا این یافته ها نشان می دهد که تمرکز سرمایه گذاران نهادی برحق الزحمه حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تأثیر منفی معنادار دارد.

نتایج آزمون رگرسیون مربوط به فرضیه دوم تحقیق:

فرضیه های آماری:

H01: رابطه معناداری بین تمرکز هیأت مدیره برحق الزحمه حسابرسی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران وجود ندارد.

H11: رابطه معناداری بین تمرکز هیأت مدیره برحق الزحمه حسابرسی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران وجود دارد.

بررسی روابط متغیرهای کنترلی مدل تحقیق:

مطابق با جدول ۵، بین متغیرهای کنترلی تحقیق، متغیر اندازه شرکت و اهرم مالی رابطه مثبت و بازده دارایی رابطه منفی معناداری با حق الزحمه حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار داشته است.

۵. بحث و نتیجه گیری

همانطور که مشخص شد در این تحقیق به تبیین تأثیر تمرکز مالکیت بر حق الزحمه های حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شد. نتایج تحقیق نشان داد تمرکز سرمایه گذاران نهادی برحق الزحمه حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تأثیر منفی معنادار دارد. این یافته از تحقیق همسو با نتایج مقاله جامعو کولی وند (۱۴۰۰)، برازنده (۱۴۰۰) و حسنی و برخورداری (۲۰۲۰) بوده است و در تمامی این تحقیقات، تأثیر تمرکز سرمایه گذاران نهادی برحق الزحمه حسابرسی منفی ارزیابی شده است. از سوی دیگر نتایج تحقیق نشان داد تمرکز هیأت مدیره برحق الزحمه حسابرسی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تأثیر منفی معنادار دارد. این یافته از تحقیق همسو با نتایج مقاله برازنده (۱۴۰۰) بوده است و در هر دو تحقیق، تأثیر تمرکز هیأت مدیره نیز برحق الزحمه حسابرسی منفی ارزیابی شده است.

۶. منابع و مآخذ

۱. برازنده، فاطمه (۱۴۰۰). بررسی رابطه بین تمرکز مالکیت و حق الزحمه های حسابرسی در شهرداری بجنورد، سیزدهمین کنفرانس ملی مهندسی عمران، معماری و توسعه شهری، بابل.

۲. بنایی قدیم، رحیم. (۱۳۹۷). تأثیر تمرکز مالکیت و اندازه شرکت بر رابطه بین محافظه کاری شرطی و حق الزحمه حسابرسی. بررسی های حسابداری، ۵(۱۹)، ۴۵-۶۸.
۳. جامعی، رضا و کولی وند، زهره (۱۴۰۰). بررسی رابطه مالکیت نهادی و حق الزحمه حسابرسی با تأکید بر ارتباطات سیاسی. مجله دانش حسابداری، ۱۲(۱)، ۱۵۹-۱۷۲.
۴. جامعی، رضا، کولی وند، زهره، محمدی کلاره، نیلوفر (۱۳۹۹). بررسی رابطه بین ضعف کنترل داخلی و حق الزحمه حسابرسی با تأکید بر ارتباطات سیاسی در شرکت های پذیرفته شده بورس اوراق بهادار تهران. پژوهش های حسابداری مالی، ۱۲(۲)، ۹۹-۱۱۴.
۵. صبوحی، نسترن و محمدزاده، امیر. (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین عملکرد اجتماعی، ساختار مالکیت و حاکمیت شرکتی. دانش حسابداری مالی، ۵(۱)، ۱۲۷-۱۵۱.
6. Alfordy, F.D. and Othman, R. (2022). Legal Challenges Towards Achieving Corporate Governance Transformations in Emerging Economies—Minority Shareholders’ Rights Protection: The Case of Saudi Arabia. *Eur Bus Org Law Rev* 23, 1079. <https://doi.org/10.1007/s40804-022-00257-z>.
7. Alhababsah, Salem (2019). Ownership structure and audit quality: An empirical analysis considering ownership types in Jordan, *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, Volume 35, Pages 71-84.
8. Alves, Sandra (2022). The impact of managerial ownership on audit fees: Evidence from Portugal and Spain, *Cogent Economics & Finance*, Volume 11, 2023 - Issue 1, 216-135.
9. Gyapong, E., Ahmed, A., Ntim, C.G. et al. (2021). Board gender diversity and dividend policy in Australian listed firms: the effect of ownership concentration. *Asia Pac J Manag* 38, 603-643.
10. Hassani, M. and Barkhordari, H. (2020). Investigating the Impact of Institutional Ownership Concentration on the Relationship between Board Independence and Audit Services Fees: Contraposition Supply & Demand Based Perspectives. *Accounting and Auditing Review*, 27(1), 32-59.
11. Kyriakou, M.I. and Tsoktouridou, K. (2021). Association Between Discretionary Accruals and Audit Fees and the Role of the Size of the Audit Firm: European Evidence. *Int Adv Econ Res* 27, 185-196 <https://doi.org/10.1007/s11294-021-09830-7>.
12. Musah, A., Okyere, B., Boakye, E.A. (2021). The Effect of Ownership Structures on Audit Fees of Listed Firms in Ghana. *Journal of Accounting and Investment*, 22(2), 392-409.
13. Nehme, R., Michael, A. and Haslam, J. (2020). Directors' monitoring role, ownership concentration and audit fees. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 14 (5). pp. 3-25.
14. Santulli, R., Torchia, M., Calabrò, A. et al. (2019). Family ownership concentration and firm internationalization: integrating principal-principal and socioemotional wealth perspectives. *J Int Entrep* 17, 220-248.
15. Shahrier, N.A., Ho, J.S.Y. & Gaur, S.S. (2020). Ownership concentration, board characteristics and firm performance among Shariah-compliant companies. *J Manag Gov* 24, 365-388.